УДК 101+1:37]:1(092)(477):2-47

Андрій Царенок

АПОЛОГІЯ ФІЛОСОФІЇ ТА ФІЛОСОФСЬКОЇ ОСВІТИ В НАВЧАЛЬНОМУ КУРСІ СВ. ГЕОРГІЯ (КОНИСЬКОГО)

THE APOLOGY OF PHILOSOPHY AND PHILOSOPHICAL EDUCATION IN THE LECTURE COURSE OF ST. GEORGII (KONYSKYI)

DOI: 10.58407/litopis.260311
© А. Царенок, 2026. CC BY 4.0
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-9461-7305

У вступі до філософського курсу видатного професора Києво-Могилянської академії Георгія (Конисього) нас зустрічає прикметне обґрунтування цінності філософії, а отже, і доречності її вивчення, досить актуальне й у сучасних реаліях, з огляду на збереження серед певної частини вірян стереотипного ставлення до цієї галузі знань. ***Метою статті*** *є узагальнений огляд та аналіз апології філософії та здобуття філософської освіти, здійсненої Георгієм (Кониським) на початку його курсу лекцій.* ***Методологічною основою*** *праці є загальнонаукові методи аналізу, синтезу та узагальнення, а також історико-культурний метод.* ***Висновок.*** *Активно звертаючись до Біблії, творів християнських мислителів та історії Церкви, Георгій (Кониський) наводить чимало вагомих аргументів на користь філософії, наголошуючи, що за своєю природою вона є доброю, корисною й не шкодить благочестю, як це стверджують її недруги. При цьому, безперечно, мається на увазі філософія, яка не суперечить християнській вірі, виступаючи гідною служницею богослов'я. Водночас здійснена апологія переконує, що християни можуть критично вивчати й праці іновірних авторів, щоб дізнаватися про ті чи інші помилки задля боротьби з ними, а також задля знайдення певних правильних ідей.*

Ключові слова: *києво-могилянська філософська традиція, філософія, філософська освіта, філософський курс, теологія.*

In the introduction to his philosophical course, the distinguished professor of the Kyiv-Mohyla Academy, Georgii (Konyskyi), presents a remarkable justification for the value of philosophy, and thus the appropriateness of studying it, which remains highly relevant in contemporary times, given the persistence of certain stereotypes regarding this field of knowledge among some believers. ***The purpose of this article*** *is to provide a comprehensive overview and analysis of the apology for philosophy and philosophical education presented by Georgii (Konyskyi) at the beginning of his lecture series.* ***The methodological basis*** *of this work comprises general scientific methods of analysis, synthesis, and generalization, as well as the historical-cultural method.* ***Conclusion****. Drawing actively on the Bible, the works of Christian thinkers, and Church history, Georgii (Konyskyi) puts forward numerous compelling arguments in favor of philosophy, emphasizing that by its very nature, it is good, useful, and does not harm piety, contrary to the claims of its opponents. Naturally, this refers to a philosophy that does not contradict the Christian faith, acting as a worthy handmaiden of theology. At the same time, this apology demonstrates that Christians may critically study the works of non-Christian authors to identify errors in order to combat them, as well as to discover certain sound ideas.*

Keywords: *Kyiv-Mohyla philosophical tradition, philosophy, philosophical education, philosophical course, theology.*

Постановка проблеми. Упередження щодо філософії, недовіра до неї, знецінення її здобутків є явищем, яке й у наш час можна зустріти в середовищі віруючих. І в першій чверті XXI ст., як і за попередніх епох, філософія (а отже, і її викладання та вивчення) може наражатися на сувору критику з боку ревного християнина, вважатися чимось шкідли-

вим та небезпечним для духовного життя особистості, завадою на шляху до Бога. Більш поміркковані критики філософії, як видається, таки визнають її право на існування, але тільки в якості дослідження історії людських заблуджень.

«Найбільший обов'язок філософа – бути послідовним», – повчає Іммануїл Кант. Які б прикрість та обурення окреслений стан речей не викликав у душі професійного «любомудра», вже сама лишень справжня філософська послідовність у розмислах спонукає визнати: таке упереджене бачення філософії не є безпідставним. Щирій християнській релігійності направду й було, і є в чому дорікнути багатьом мислителям різних епох та народів. Утім, та ж сама послідовність неминуче виступає й досить переконливим апологетом філософування, доводячи, що за певних умов воно спроможне меншою чи більшою мірою сприяти наближенню людини до Істини, стверджувати її на шляху благочестя.

З цього погляду актуальним і вельми доречним як для критиків, так і для захисників філософії та філософської освіти постає звернення до праць тих християнських душпастирів, які свого часу приділили значну увагу відповідній проблемі. До їх числа, безперечно, належить і вітчизняний інтелектуал-просвітник, професор Києво-Могилянської академії, пізніше – видатний ієрарх, причислений до лику святих[1], – Георгій (Кониський; 1717–1795).

Аналіз досліджень і публікацій. Чималий творчий доробок Георгія (Кониського) вивчається вже протягом тривалого часу. Суттєвий інтерес сучасних філософів викликає, зокрема, його курс «Загальна філософія…», прочитаний в 1749–1751 рр. Переклади цього курсу лекцій із латини, що були здійснені знаною українською дослідницею М. Кашубою, посприяли ознайомленню з багатьма філософськими ідеями Георгія (Кониського) досить широкого наукового загалу. Невипадково кількість праць, так чи так присвячених «Загальній філософії…», є солідною: мова йде про розвідки й самої популяризаторки спадщини Георгія (Кониського) М. Кашуби[2], і таких учених, як С. Мащенко[3], Л. Діденко[4] та ін.[5] Однак захисту філософування й заразом із тим і філософської освіти – а саме на сторінках означеного курсу ми зустрічаємо його прикметний і розгорнутий варіант – у відомих автору цієї статті дослідженнях увага якщо й приділяється, то недостатньо.

Відповідно, **метою** нашої публікації є здійснення узагальненого огляду й аналізу апології філософії та її вивчення, до якої вдається Георгій (Кониський), розробляючи свій курс із цієї дисципліни[6].

Методологія дослідження. Досліджуючи здійснений Георгієм (Кониським) захист філософування та філософської освіти, автор статті послуговується загальнонауковими методами аналізу, синтезу та узагальнення, а також історико-культурним методом.

Наукова новизна. Розглядаючи аргументи на користь філософії, що наводяться в курсі Георгія (Кониського), автор статті пропонує низку власних коментарів, які, сподіваємось, допоможуть краще зрозуміти сутність відповідних поглядів видатного професора Києво-Могилянської академії.

Результати. Апологію філософії, що її рішуче розвиває Георгій (Кониський), читач його курсу знаходить майже одразу – вже у вступній частині[7]. Ця обставина є достатньо зрозумілою: професор прагне переконати студентську аудиторію – аудиторію, яка якщо й не повністю, то в будь-якому разі переважно складається саме з віруючих осіб, – у зна́ченні філософії. При цьому конче бажано якомога швидше розвіяти можливі сумніви щодо доцільності її існування та припустимості її вивчення християнином, довести, що філософування не являє собою якогось гріховного заняття й, навпаки, навіть спроможне допомогти ствердженню благовір'я та благочестя в суспільстві.

---

[1] Рэлігія і Царква на Беларусі: Энцыкл. давед. / Рэдкал.: Г.П. Пашкоў і інш. Мінск: БелЭн, 2001. С. 145.

[2] Кашуба М. Георгій Кониський і його «Філософський курс». *Георгій (Кониський). Філософські твори:* У 2 т. / Пер. з лат. М. Кашуби. Київ: Наукова думка, 1990. Т. 1. С. 5–42; Її ж. Георгій Кониський – світогляд та віхи життя. Київ: Український Центр духовної культури, 1999. 228 с.

[3] Мащенко С. Георгій Кониський та його філософський курс. *Любов до мудрості і віра: вибрані статті з історії вітчизняної філософії та релігії*. Чернігів: РВК «Деснян-ська правда», 2006. С. 32–44.

[4] Діденко Л. Дуалістичний вимір людини в українській філософії XVIII ст. (за поглядами Г. Кониського та Г. Сковороди). *Філософська думка*. 2004. № 3. С. 65–76.

[5] Див., напр.: Сислюк Я., Тімченко О., Пігош М. Філософсько-релігійні погляди професорів Києво-Могилянської академії. *Гілея.* 2019. Вип. 142 (№ 3). Ч. 2. С. 160–165; Філософський енциклопедичний словник / Ред. В. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 742 с.

[6] Здійснюваний у цій статті огляд не претендує на цілковиту вичерпність: увага приділятиметься не всім розмислам Георгія (Кониського), спрямованим на захист філософії; крім того, у процесі узагальнення відповідних ідей ми не завжди дотримувалися тієї послідовності їх викладу, яка наявна в досліджуваному джерелі.

[7] Георгій (Кониський), архієпископ. Загальна філософія, поділена на чотири відділи, включає логіку, метафізику, фізику й етику; викладена в Київській академії, очолюваній найяснішим паном митрополитом Тимофієм Щербацьким, найщедрішим куратором цієї академії, в 1749 році, найпревелебнішим отцем Георгієм Кониським. *Філософські твори: У 2 т*. / Пер. з лат. М. Кашуби. Київ: Наукова думка, 1990. Т. 1. С. 44–61.

Вочевидь недовіра до філософії – повторимось: недовіра, що таки могла мати під собою деякі підстави, – в часи Георгія (Конiського) не зникала. І факт наявності захисту «любомудрія», до якого змушений удаватися славетний києво-могилянець (власне кажучи, цей захист займає левову частку згаданого вступу), є дуже показовим. Як можна зрозуміти, знайомлячись із роздумами вченого душпастиря, йому навіть були відомі випадки досить сильного упередження відносно філософії.

В якості серйозного контрвипаду проти різних упереджень такого роду здатне виступити вже саме роз'яснення Георгієм (Конiським), у чому полягає сутність філософування. По оповіді про походження терміну «філософія»[8] автор курсу наголошує, що найкраще його визначення зустрічає нас у науковій спадщині одного з отців Церкви – св. Іоанна Дамаскіна (VII – сер. VIII ст.). За цим ученим аскетом епохи Середньовіччя, «філософія є пізнанням речей, як вони є». Георгій (Конiський) одразу ж супроводжує це твердження наступним коментарем: «Під назвою речей розуміється все, що може бути пізнане людським інтелектом (звісно, наскільки він спроможний це зробити – *А.Ц.*). А те "як вони є" означає відмінність філософського пізнання, а саме: філософ намагається пізнати будь-яку річ так, щоб він мав пізнані її причини, з чого вона виникла чи постає, з чого складається і для якої мети існує»[9].

Для православного християнина Іоанн Дамаскін – великий та незаперечний авторитет. Він не цурається поняття «філософія», введеного та використовуваного мислителями язичницької Еллади, й до того ж критично, з позицій Православ'я засвоює їхні здобутки; його звершення переконують у цілковитій можливості існування християнської філософії. Наведення Іоаннової дефініції на першому ж занятті неможливо не визнати дуже вдалим кроком, зокрема тому, що воно здатне заспокоїти вірянина, який усе ще вагається, чи вивчати йому пропоновану дисципліну. Принаймні наразі ми маємо справу з відчутним розхитуванням підвалин згаданої нами вище недовіри до філософії.

Дієвим засобом приборкання недовіри такого роду спроможне виступити й визначення Георгієм (Конiським) загальної для всіх філософських дисциплін мети – призначення філософії: «…ця пречудова наука живить дух, втішає, робить блаженним і щасливим», – недвозначно наголошує автор курсу[10].

Далі Георгій (Конiський) розпочинає останню – найбільшу – частину вступу до своєї «Загальної філософії…». В ній приділяється увага історії філософських пошуків і водночас здійснюється виклад ядра тієї самої апології, яка нас цікавить. «Необхідно сказати щось і про походження й минуле філософії, а це пов'яжемо з тим, щоб показати її гідність разом із значимістю й користю, і що вона не чужа для християнської науки, а навпаки», – зазначає Києво-Могилянський професор. Любомудрий душпастир воліє доказати цінність «любомудрія» як такого, переконати слухачів лекцій у тому, що воно не суперечить православній вірі: «…ми повинні показати, що філософія по своїй природі добра, корисна, необхідна, те, що доведемо із її початку й минулого, зі Св. Письма, творів і з прикладів давніх Отців і докторів[11], а не лише з різних, почерпнутих від неї плодів»[12].

За Георгієм (Конiським), «бажання займатися філософією і давнє, і ніби природжене людині»[13]. Філософування – це дар Божий, якого був сподоблений ще праотець людського роду. Саме його слід визнати «першим дослідником і спостерігачем речей природи»[14]; «…Адам – перший філософ», – зазначається в «Загальній філософії…»[15]. Підставою для такого висновку слугує біблійна оповідь про те, як найперша людина за наказом Самого

[8] До речі, у цій оповіді було закономірно згадано найбільш імовірного автора терміну «філософія» – давньогрецького мислителя Піфагора (VI – поч. V ст. до н.е.); до цієї згадки, як відомо, вдаються й сучасні викладачі.
[9] Георгій (Конiський), архієпископ. Загальна філософія… С. 44–45.
[10] Там само. С. 46. Цікаво, що дещо пізніше на ролі філософії в духовному вдосконаленні та ощасливленні людини наголошуватиме й найвідоміший для широкого загалу студент Георгія (Конiського) – мандрівний мислитель, митець та освітянин Григорій Сковорода (1722–1794). «Любомудріє», як уважав Григорій Савич, «спрямовує все коло своїх справ на те, щоб дати життя нашому духові, шляхетність серцю, світлість думкам … Коли дух у людини веселий, думки спокійні, серце мирне, тоді все світле, щасливе, блаженне. Оце і є філософія» (Сковорода Г. Буквар миру. Книга для сімейного читання / Упор. Л. Ушкалова. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. С. 309). Майбутній «український Сократ» слухав лекції майбутнього ієрарха в 1751–1753 рр., коли той уже вів курс із богослов'я, втім, можливо, відповідні ідеї превелебного Георгія в той або інший спосіб позначилися на сковородинському розумінні філософії: в будь-якому разі ми бачимо певну схожість між цими двома наведеними думками відносно її значення. (Імовірніше, Георгій (Конiський) узагалі мав уплив на світогляд Сковороди; інша справа, наскільки цей уплив був сильним та тривалим, наскільки філософування Григорія Савича відповідало християнському Ортодоксу, поборником якого прагнув виступити його маститий наставник).
[11] Гадаємо, наразі маються на увазі вчителі (doctores) Церкви.
[12] Георгій (Конiський), архієпископ. Загальна філософія… С. 46.
[13] Там само. С. 48.
[14] За традицією, що її наслідує та стверджує Георгій (Конiський), дослідження природи (наприклад, рослин, тварин або ж «кантівського» «зоряного неба над головою») є одним із завдань філософії.
[15] Георгій (Конiський), архієпископ. Загальна філософія… С. 47.

Творця світу дала назви різним тваринам (Буття, 2:19–20). Згаданому у Святому Письмі найменуванню передував процес дослідження, – переконаний автор філософського курсу. «Певно, не випадково» Адам «називав тих, називати яких було наказано Богом, а [після того] як дослідив природу кожного, бо як інакше міг би робити те, що наказано Богом», – вважає Георгій (Кониський)[16].

Звернення до Біблії являє собою надзвичайно важливу складову тієї лінії захисту філософії, що її наполегливо вибудовує києво-могилянець. І це цілком доцільний і закономірний крок, якого годі уникнути, борючись із підозрами чи взагалі із негацією відносно «любомудрія», що можуть укоренитись у свідомості віруючої людини. У Георгія (Конись-кого) немає жодного сумніву в тому, що саме́ Слово Боже авторитетно свідчить про невинність та цінність його «підзахисної». Зокрема, український мислитель стверджує, що на сторінках Писання є такі місця, які «чого іншого хочуть, як не того, щоб людина досліджувала істинність, красу, величину, кількість, порядок і вживання речей, створених Богом, і через все це хвалила Бога»[17].

Автор курсу наводить низку біблійних цитат зі Старого та Нового Завітів, які істотно посилюють його апологію. Особливий наголос при цьому робиться на хрестоматійних рядках із одного з апостольських послань: «…ніщо не робить більше для слави філософії, як те, що пише великий учитель народів св. Павло в листі “До римлян”… », – зазначає Георгій (Кониський), маючи на увазі богонатхненні слова апостола про язичників: «…те, що можна знати про Бога, явне для них, бо їм Бог об’явив. Бо Його невидиме від створення світу, власне Його вічна сила й Божество, думанням про твори стає видиме»[18] (Рим. 1:19–20)[19]. Щойно наведені рядки вказують на можливість і необхідність складення певних вірних уявлень про Творця шляхом розгляду та пізнання Його творіння; відповідно, ця цитата, за справедливим висновком Києво-Могилянського професора, виступає дуже вагомим аргументом на користь філософування.

Однак уважний читач Біблії неодмінно зверне увагу й на інші слова того ж апостола Павла – слова, взяті з Послання до колосян, – які можуть видатися нищівною й узагалі принципово неспростовною критикою «підзахисної» Георгія (Конись-кого), – «Стережіться, щоб ніхто вас не звів філософією та марною оманою за переданням людським, за стихіями світу, а не за Христом»[20] (Кол. 2:8). Автор апології свідомий, що ця цитата використовується його супротивниками, і тому вдається до її коментування. Превелебний Георгій роз’яснює: наразі йдеться зовсім не про філософію як таку. Як наголошується в курсі лекцій, «очевидно, говорить Павло не про справжню, а про хибну філософію, бо додає: “і пустими балачками”[21] – говорить про софістичні викрутаси, про зловживання філософією, про неправильне розуміння, про хибні думки людей, які називає перекрученням»; «…обдурює не філософія, а її викривлення, або зловживання [нею], або дивна крайність і вигаданий вигляд і перекручене розуміння»[22].

Відповідний спосіб захисту філософії вочевидь був притаманний Києво-Могилянській науковій традиції. Один із численних попередників Георгія (Конись-кого) – видатний церковний діяч, мислитель, проповідник та поет Стефан (Яворський; 1658–1722), – викладаючи курс із логіки, захищав цю філософську дисципліну подібним чином: він закликав розрізняти власне науку та зловживання нею. «Нам закидають, що Отці Церкви засуджували логіку, отже морально вона не є потрібною. Я відповідаю: вони засуджували не логіку, а зловживання логікою, яке було тоді, коли віра атакувалася логікою», – повчав Стефан (Яворський)[23].

Істинна ж філософія, – наголошує Києво-Могилянська Традиція, – на відміну від різного роду зловживань та світоглядних збочень, навпаки, здатна посприяти ствердженню людини в істинній вірі, її знайденню. «…Якщо хто, досліджуючи творіння Бога, приходить до висновку, що Бог є і що Він всемогутній, розумний, передбачливий, то той думає правильно і під проводом справжньої філософії прийде до пізнання Бога», – впевнений Георгій (Кониський)[24].

Втім, як добре відомо, ворога треба знати в обличчя. Вченому християнину доцільно знати про ті чи ті зловживання та помилкові шляхи у філософуванні задля того, щоб їм

[16] Георгій (Кониський), архієпископ. Загальна філософія… С. 47.
[17] Там само. С. 48.
[18] Переклад І. Огієнка.
[19] Георгій (Кониський), архієпископ. Загальна філософія… С. 48–49.
[20] Переклад І. Огієнка.
[21] «І пустими балачками»: тут маються на увазі ті слова, що їх І. Огієнко, як зазначалося вище, перекладає як «*та марною оманою*».
[22] Георгій (Кониський), архієпископ. Загальна філософія… С. 53.
[23] Цит. за: *Шаров І. 100 видатних імен України*. Київ: Вид-чий дім «Альтернативи», 1999. С. 478.
[24] Георгій (Кониський), архієпископ. Загальна філософія… С. 54.

успішно протистояти. Продовжуючи коментувати вже згадану цитату з Послання до колосян, києво-могилянець висловлює переконання, що апостол Павло «не забороняє пізнавати хибну й софістичну філософію, але забороняє наслідувати [її – *А.Ц.*]». Ознайомлення ж із нею може нам суттєво зарадити: «Ми вивчаємо і способи софізмів не для того, щоб ми ними обманювали інших, а щоб ми розв'язували пізнану їх плутанину»[25].

Як уважає превелебний Георгій (бувши апологетом не лишень філософії, але й насамперед Православ'я), знання про софізми, вміння мислити є потужною зброєю в боротьбі з єресями. Показовими з цього погляду є рядки із його відомого вірша, що в ньому оспівується логіка – одна з наук, які мали вивчатися студентами в контексті його філософського курсу:

Гине від праці цієї і папська гідра жорстока,
Гине Кальвіна теж сфінкс, і тривога на серці в Соціна:
Помилки вчення свого він побачив, і всякий від світла
Нашої праці дрижить єретик, наче Рим славнозвісний,
Як до воріт підійшов Ганнібал, і не сміє вже проти
Жодного слова сказати, коли на ковадлі науки
Логіки кожний софізм увесь фальш і помилки покаже
Вченим свої і загине, бо великий суддя – ця наука.
Саме ця праця всіх вчить відрізняти правдиве від фальшу,
Істину вчить пізнавати ця паросте вродлива безсмертних –
Логіка…[26]

Окрім того, у творах, написаних нехристиянами, християнин може знаходити й слу́шні думки, а отже, можливість вивчення таких творів (звісно, вивчення обережного, критичного) не треба заперечувати. Києво-Могилянська професура добре усвідомлює цей факт. Відповідна світоглядна позиція знайшла свій вираз, наприклад, у достатньо відомому науковому загалу повчанні Інокентія (Гізеля; бл. 1600–1683): як переконаний цей богослов і філософ, «не тільки в іновірних, але й в еллінських[27] вченнях трапляються часом, як золото серед болота, істинні настанови, що служать здоровому глузду»[28].

Георгій (Кониський), безперечно, підтримує такий погляд. Невипадково у вступі до «Загальної філософії…» згадується, зокрема, про звернення до літературної спадщини язичеських авторів самого апостола Павла: це засвідчується трьома місцями Нового Завіту (Дії 17:28, 1 Кор. 15:33 та Тит. 1:12)[29]. Те, що й апостол, і численні інші достойники, як-от свв. Афанасій Великий (бл. 295–373), Василій Великий (бл. 330–379), Григорій Богослов (бл. 325–389), «не відвертаються від читання давніх філософів і поетів», за превелебним Георгієм, ясно доводить – християнська Церква «не відвертається від філософії»[30].

Як і на сторінках Біблії, в житіях та повчаннях святих, узагалі в історії Церкви києво-могилянець знаходить чимало доводів, що посилюють його апологію. Так, він нагадує, що багато гідних християн (зрозуміло, не зраджуючи своїй вірі) навчалися в «поганських академіях» – язичницьких закладах освіти, – засновували «свої власні школи, в яких викладалися науки не тільки божественної, а й світської філософії»[31], що отці Церкви виступали за вивчення різних наук[32]. Автору «Загальної філософії…» особливо імпонує фрагмент із надгробного слова св. Василію Великому, виголошеного його соратником св. Григорієм Богословом, а саме – 11 частина цієї проповіді, в якій розповідається про розсудливе вивчення наук, оспівується «вченість зовнішня», та критикуються ті, хто принижують останню. Георгій (Кониський) наводить цей уривок промови майже наприкінці свого вступу до курсу з філософії, вважаючи, що думку Григорія Богослова «треба запам'ятати спудеям і також приклади, наведені вище, і завжди мати перед очима і в руках, щоб вона, наче стріла блискавки, пронизувала темряву тих, що бояться світла, і покровителів глупоти, і щоб могла строго осудити тих, які насміляться висміювати нашу науку»[33].

[25] Георгій (Кониський), архієпископ. Загальна філософія… С. 47..
[26] Георгій (Кониський), архієпископ. Похвала логіці. *Українська література XVIII ст.: Поетичні твори. Драматичні твори. Прозові твори.* Київ: Наукова думка, 1983. С. 54.
[27] Себто у працях античних авторів-язичників.
[28] Інокентій (Гізель), архімандрит. Мир с Богом чоловіку, або Покаяння святе, що примиряє Богові людину. *Вибрані твори: У 3-х т.* / Ред. Л. Довга. Київ–Львів: Свічадо, 2012. Т. 1. Кн. 1. С. 75.
[29] Георгій (Кониський), архієпископ. Загальна філософія… С. 50.
[30] Там само.
[31] Там само. С. 51.
[32] Там сам. С. 58, 60.
[33] Там само. С. 60–61.

Заслуговує на увагу й розрізнення Києво-Могилянським професором двох типів «недругів філософії» серед людей[34]. Георгій (Кониський) прагне до об'єктивності: він визнає, що є люди, «які хоч хибно, але не без причини» ганять «любомудріє». Його компрометують в очах неосвічених осіб несправжні «любомудри»: бувши запитаними про дещо важливе, такі «нечесні й горді філософи … не відповідають нічого, крім якихось плутаних нісенітниць», «а звичаї й обряди Православної Церкви і прояви побожності висміюють і перекривляють». Звісно, хиби та поведінка псевдофілософів обурюють віруючих, однак усе ж вони роблять несправедливо, «коли із-за помилок, що помітні у філософів, відкидають цю корисну і видатну науку (філософію – *А.Ц.*), як несправедливо роблять ті, які із-за гріхів людей-християн ганять саму християнську науку, що не вчить нічого подібного»[35].

До другого ж типу критиків «любомудрія» Георгій (Кониський) відносить тих осіб, які «самі соромляться свого незнання і байдуже дозволяють, щоб інші їх перевершували»[36]. Хоча такі неосвічені гонителі й уважають себе захисниками благочестя, насправді ж у своїй «ненависті до наук» вони уподібнюються до його ворогів, наприклад, до сумнозвісного імператора Юліана Відступника (331 / 332–363), який намагався завадити християнам здобувати освіту[37].

До числа найпотужніших ударів, що їх український мислитель завдає по войовничому мракобіссю «недругів філософії» другого типу, слід віднести й наведену у вступі до курсу згадку про найголовнішого ворога гідної вченості. Цим ворогом Георгій (Кониський) по суті проголошує диявола, який добре знає, «наскільки наука є небезпекою для його махінацій і наскільки безпечне для його задумів незнання науки»[38]. Відповідно, філософія, з погляду Києво-Могилянського професора, постає богоугодною справою, позаяк допомагає людині боротися зі злом.

Однак, безумовно, за превелебним Георгієм, богоугодною є далеко не будь-яка пізнавальна діяльність, що її можуть називати «філософуванням». Апологія, здійснювана душпастирем, – це захист філософії, що в жодному разі не суперечить релігійним істинам. Відомий світоглядний принцип «філософія – служниця богослов'я» закономірно сповідується києво-могилянцем, знаходячи свій вираз у досліджуваному вступі до його філософського курсу. Георгій (Кониський) недвозначно наголошує: «…не філософія дає закони теології, а бере від неї, і повинна їй служити»[39]; саме таке достойне, узгоджене із християнським ученням «любомудріє» та його вивчення захищаються й проповідуються видатним церковним просвітником.

Висновки. Засвоївши досвід Церкви (зокрема, Києво-Могилянських учених душпастирів) у вирішенні настільки важливого питання, як ставлення віруючого до наук та оволодіння ними, Георгій (Кониський) на початку свого філософського курсу пропонує студентству добре обґрунтовану, закономірно сповнену апеляції до Святого Письма, повчань християнських мислителів та історії апологію «любомудрія». Ця значна за обсягом та змістом апологія переконує:

1. Упередження вірян щодо філософії, хоча й можуть мати певну підставу, все ж не повинні ставати на заваді розвитку цієї науки та її вивченню: справжнє «любомудріє» за своєю природою є цінним, корисним для благочестя.

2. Істинною філософію слід визнати саме ту, що не суперечить християнській вірі, виступаючи достойною служницею богослов'я.

3. Здобуваючи освіту, християнин може критично, розсудливо, не забуваючи про догмати та моральні приписи своєї віри, звертатися до праць іновірних мислителів, вивчати їхні роздуми. З одного боку, це допоможе дізнатися про ті чи ті хиби, щоб уникати їх та боротися з ними, а з іншого – віднайти певні правильні ідеї, спроможні стати в пригоді послідовнику Христа.

Перспективи подальших досліджень. Ознайомлення із творами таких авторитетних шукачів Істини, як святитель Георгій (Кониський), дослідження й популяризація їхніх думок сприятиме доланню помилкових стереотипних уявлень щодо філософування й водночас корегуванню стратегії розвитку та викладання різних філософських дисциплін. Літе-

[34] Георгій (Кониський), архієпископ. Загальна філософія… С. 56–57.
[35] Там само. С. 57.
[36] «…І байдуже дозволяють, щоб інші їх перевершували»: не виключаємо, що з якоїсь причини відповідна думка Георгія (Конського) передана не кращим чином. Як можна зрозуміти з контексту, наразі йдеться про критиків філософії та філософської освіти, що, бувши неосвіченими, не бажають, щоб їх перевершували у знаннях ті, хто вивчає науки. До речі, якщо наше припущення правильне, то це місце із «Загальної філософії…» буде нагадувати одне з місць зі згаданої вище вельми вподобаної києво-могилянцем проповіді свт. Григорія Богослова, за яким є люди, що принижують ученість і, прагнучи приховати власну неосвіченість, воліють, щоб неосвіченими лишалися й інші (див.: Георгій (Кониський), архієпископ. Загальна філософія… С. 60).
[37] Там само. С. 57.
[38] Там само. С. 58.
[39] Там само. С. 54.

ратурний доробок відданих Ортодоксу душпастирів-інтелектуалів і в наш час здатний допомогти віруючому йти «царським шляхом» уникнення крайнощів – бездумного обскурантизму та вільнодумної апостасії, – вподібнюючись як до вже знайомого нам, завдяки Георгію (Конiському), найпершого любителя мудрості, так і до Самої Мудрості, шуканої й бажаної направду філософськими розумом та серцем.

References

Didenko, L. (2004). Dualistychnyi vymir liudyny v ukrainskii filosofii XVIII st. (za pohliadamy H. Konyskoho ta H. Skovorody) [The dualistic dimension of the human being in 18th c. Ukrainian philosophy (based on the views of H. Konysky and H. Skovoroda)]. *Filosofska dumka – Philosophical thought*, *3*, P. 65–76.

Dovha, L. (Ed.). (2012). Inokentii (Hizel), arkhimandryt. Vybrani tvory [Inokentiy (Gisel), archimandrite. Selected works]. Kyiv–Lviv, Ukraine.

Kashuba, M. (1990). Heorhii Konyskyi i yoho «Filosofskyi kurs». Heorhii (Konyskyi). Filosofski tvory [Georgii Konysky and his "Philosophical course". Georgii (Konysky). Philosophical works]. Kyiv, Ukraine.

Kashuba, M. (1999). Heorhii Konyskyi – svitohliad ta vikhy zhyttia [Georgii Konyskyi – worldview and milestones in his life]. Kyiv, Ukraine.

Kashuba, M. (Trans.). (1990). Heorhii (Konyskyi), arkhiiepyskop. Filosofski tvory [Georgii (Konysky), archbishop. Philosophical works]. Kyiv, Ukraine.

Mashchenko, S. (2006). Liubov do mudrosti i vira: vybrani statti z istorii vitchyznianoi filosofii ta relihii [Love of Wisdom and Faith: Selected Articles on the History of Ukrainian Philosophy and Religion]. Chernihiv, Ukraine.

Pashkou, G. (Ed.). (2001). Religija i Tsarkva na Belarusi: Entsykl. daved. [Religion and Church in Belarus: Encyclopedic reference book]. Minsk, Republic of Belarus.

Sharov, I. (1999). 100 vydatnykh imen Ukrainy [100 outstanding names of Ukraine]. Kyiv, Ukraine.

Shynkaruk, V. (Ed.). (2002). Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical encyclopedic dictionary]. Kyiv, Ukraine.

Sysliuk, Ya., Timchenko, O., Pihosh, M. (2019). Filosofsko-relihiini pohliady profesoriv Kyievo-Mohylianskoi akademii [Philosophical-religious views of professors at the Kyiv-Mohyla academy]. *Hileia – Gileya*, *142 (3)*, *2*, P. 160–165.

Ushkalov, L. (Comp.). (2016). Skovoroda H. Bukvar myru. Knyha dlia simeinoho chytannia [Skovoroda G. Alphabet of peace. A book for family reading]. Kharkiv, Ukraine.

Царенок Андрій Вікторович – доктор філософських наук, професор, професор Національного університету «Чернігівський колегіум» ім. Т. Шевченка (вул. Гетьмана Полуботка, 53, м. Чернігів, 14013, Україна).

Tsarenok Andrii – doctor of philosophical sciences, professor, professor at T. Shevchenko National university "Chernihiv colehium" (53 Hetmana Polubotka str., Chernihiv, 14013 Ukraine).

E-mail: tsarenok-sever@ukr.net

Дата подання: 24 січня 2026 р.
Дата затвердження до друку: 15 квітня 2026 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Царенок, А. Апологія філософії та філософської освіти в навчальному курсі св. Георгія (Конiського). *Сіверянський літопис*. 2026. № 3. С. 143–149. DOI: 10.58407/litopis.260311.

Цитування за стандартом APA

Tsarenok, A. (2026). Apolohija filosofiji ta filosofs'koji osvity v navchal'nomu kursi sv. Georgija (Konyskogo) [The Apology of Philosophy and Philosophical Education in the Lecture Course of St. Georgii (Konyskyi)]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, *3*, P. 143–149. DOI: 10.58407/litopis.260311.